

Het verhaal van Tilburg

*Het ruimtelijk cultureel erfgoed:
ankers in de tijd en schakels tussen verleden en toekomst.*

Inhoud

	<i>pagina</i>
1. Dit is Tilburg	2
2. Een mozaïek, fascinerend eigenzinnig	3
3. Basiskaart (steden)bouwkundig erfgoed	4
4. Met zevenmijlslaarzen door de tijd	5
5. Bijzondere gebieden op een rij	10

'Het is een bijzonder bevrijdende gedachte te weten dat de stad niet bestaat uit het oude dat voorbij is, het nieuwe dat nu en van de toekomst is, maar dat in de stad oud en nieuw gelijktijdig actueel zijn. [...] Simultaneïteit is de stedelijke kwaliteit bij uitstek. In de stad is het duidelijk dat het oude niet voorbij is, maar het heden meemaakt als oudste deel van de actualiteit.'

Geert Driessen, in: Nieuw elan in historische omgeving. Herbestemming van industriële gebouwen in Tilburg, Tilburg 2011.

1. Dít is Tilburg

Erfgoed is van nu. Het is er al. Soms al heel lang. Historische structuren en monumenten spelen een belangrijke rol bij hoe wij onze omgeving ervaren. Dit erfgoed is deel van ons collectief geheugen en vindt zijn fysieke weerslag in bijzondere gebieden, in al dan niet beschermde monumenten en in cultuurhistorisch waardevolle panden en objecten, in structuren en ensembles.

Typisch Tilburg en omgeving

Dit stedenbouwkundige en bouwkundige erfgoed vergroot de oriëntatie in en de visuele herkenbaarheid van wijken en buurten. Een herkenbare, historische omgeving is belangrijk voor een prettig leefklimaat met menselijke maat. Ze draagt bij aan de ruimtelijke kwaliteit en aan een duurzame stad. Het verhaal van de stad is onlosmakelijk verbonden met de identiteit van een plek waarmee burgers en bezoekers zich kunnen identificeren. Erfgoed versterkt de identiteit van stad, dorp of buitengebied.

Tilburg heeft erfgoed waar stad en dorpen trots op kunnen zijn. Het is eigenzinnig en divers. Maken we de collectie en het verhaal toegankelijker – bijvoorbeeld door het in te zetten bij ruimtelijke transities – dan zal het erfgoed ook in de toekomst bijdragen aan de leesbaarheid en herkenbaarheid van de stad.

De geschiedenis is zichtbaar

De ruimtelijke geschiedenis van Tilburg, Berkel-Enschot en Udenhout toont zich in onze directe leefomgeving. In de landschappen, wijken, straten, objecten. In verhalen en gebruiken. Daarover gaat dit verhaal. De geschiedenis omvat eeuwenoude landschappelijke patronen met woonkernen, wegen en paden. Het gaat over de agrarisch-ambachtelijke historie, over industrieel en katholiek erfgoed tot en met de naoorlogse uitbreidingen. Maar ook over grote infrastructurele zaken, zoals de spoorwegen, het kanaal en de haven of de oude rijkswegen en ringbanen.

Het is allemaal erfgoed dat iets over ons vertelt, schakel tussen toen en toekomst. Het verhaal van een gemeente die in de periode van circa 1750 tot 2000 uitgroeide van een verzameling gehuchten en dorpen tot de zesde stad van Nederland, met ruimte voor toekomst.

2. Een meerkernig mozaïek, fascinerend eigenzinnig

De stad Tilburg heeft de afgelopen eeuwen een uniek proces van verstedelijking doorlopen. Het wijkt af van het gebruikelijke patroon in Nederland. Tilburg ontwikkelde zich niet volgens een groeimodel met één duidelijke, oude kern met één middeleeuws centrum, maar kreeg vorm door meerdere, oude kernen en bewoningsslagen. En die zijn anno nu nog steeds herkenbaar in onze dagelijkse omgeving.

Boshoeven in Udenhout, herdgangen in Tilburg, kransakkers in Berkel-Enschot

Dat meerkernig mozaïek leidde tot een organisch gevormd netwerk van wegen, paden en plekken waar mensen woonden en werkten. Op en tussen de oude lintenstructuur ontwikkelde zich de nieuwe stad. In overige delen van de gemeente vormden weer andere, oude structuren de basis voor het ontstaan van dorpskernen en nieuwe wijken: de boshoevennederzetting in Udenhout, de kransakkers in Berkel-Enschot en de transformatie van hei en moeras in het Dongedal.

Deze eigenzinnige stedelijke ontwikkeling leidde tot een zeer diverse en fascinerende collectie van objecten, ensembles en structuren. Want die geschiedenis heeft fysieke sporen nagelaten. Dit is één van de twee belangrijke pijlers onder het verhaal van Tilburg. Die andere pijler? De bevolking. Die vormde tot in de 19e eeuw een ambachtelijke samenleving die was gebaseerd op agrarische bedrijvigheid en wo nijverheid. Ze ontwikkelde zich tot een (sterk katholieke) gemeenschap die 'dreef' op textiel en vele andere vormen van industriegerichte economie.

Groeispurt in een notendop

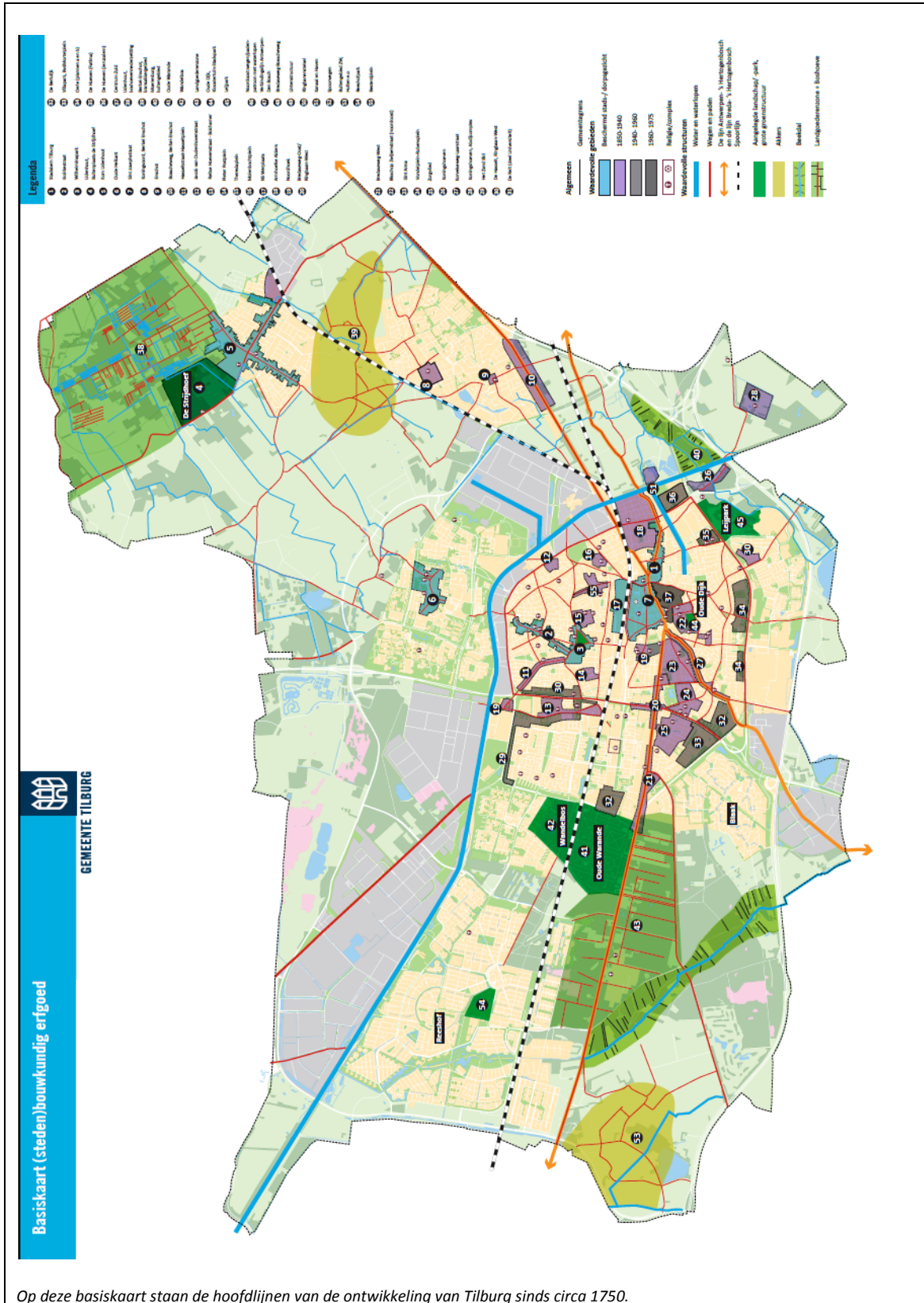
Zeker vanaf het einde van de 19^e eeuw maakt de stad een groeispurt door. De bevolking nam toe, er was sprake van steeds verdergaande industrialisatie, arbeidsmigratie en een toenemende invloed van de Rooms-Katholieke Kerk. In de loop van de 20^e eeuw speelden diensten en educatie een steeds grotere rol. Vanaf het midden van de 20^e eeuw werden weer nieuwe lagen toegevoegd, onder meer met de grote naoorlogse wijken. Deze gelaagdheid en spreiding zijn wezenlijk voor de structuur, het beeld en de bebouwing van de stad. Door ontzuiling en een noodgedwongen economische heroriëntatie groeit Tilburg in de 2^e helft van de 20^e eeuw uit tot een open, moderne samenleving. De economie richt zich sterk op industrie, dienstverlening, logistiek en onderwijs.

Fysieke sporen uit het verleden

Al deze demografische, sociaal-maatschappelijke en macro-economische dynamiek hebben fysieke sporen nagelaten. Deze erfenissen vormen de basis voor het ruimtelijke verhaal van Tilburg. Een verhaal dat draait om onderscheidend en waardevol erfgoed. Dit verhaal is een meerwaarde voor de stad en voor de Tilburgers.

'We zijn het aan de velden verplicht om onze huizen niet te laten onderdoen voor het onontgonnen land dat ze verdringen. We zijn het aan de wormen en de bomen verschuldigd om ervoor te zorgen dat de gebouwen waaronder we ze bedelven de belofte zullen vormen van de hoogste en intelligentste vormen van geluk.'
Alain de Botton, De architectuur van het geluk, Amsterdam/Antwerpen 2006.

3. Basiskaart – groei en verstedelijking in beeld

Op deze basiskaart staan de hoofdlijnen van de ontwikkeling van Tilburg sinds circa 1750.

4. Met zevenmijlslaarzen door de tijd

Het stedenbouwkundige en bouwkundige erfgoed laat zien hoe Tilburg en omgeving tot stand kwam. Ze tonen ook onverbloemd aan wat bijzondere structuren, plekken of gebouwen zijn. De historische gelaagdheid en de diversiteit zijn groot. Om hierin enig houvast te bieden, doorlopen we met zevenmijlslaarzen de relatief recente ruimtelijke ontwikkelingen.

'Ieder brokstuk van het verleden vormt een bewijs voor vroegere aanwezigheid. Zelfbeschikking en monumentenzorg horen bij elkaar. Het 'zijn' van een gemeenschap wordt mede bepaald door haar 'geweest-zijn', door haar bestaan in vroeger tijden, en dan bovendien nog wel hier, op deze heilige plek.'

György Konrad, De schrijver en de stad, Zutphen 2004.

• Vóór 1800: van jagers en boeren tot wolproducenten

Al in de prehistorie werd in Tilburg geleefd, gewoond, gejaagd. Uit recent archeologisch onderzoek komen de contouren te voorschijn van een onbekend verhaal van duizenden jaren. Het landschap en de historische lijnen zijn deels nog herkenbaar aanwezig.

Het dorp Tilburg

Op iedere kaart van Tilburg zijn driehoekige 'plaatsen' nog steeds te herkennen. Denk aan de Heuvel, het Korvelplein, het Wilhelminapark of het Hasseltplein. Deze pleinen zijn de restanten van de voormalige herdgangen die onderling verbonden zijn door de lintwegen. Voorbeelden daarvan zijn Korvelseweg, Goirkestraat, Hasseltstraat of Heuvelstraat. De herdgangen waren agrarische nederzettingen die al in de middeleeuwen ontstonden. Die oude structuur typeerde tot ver in de 19^e eeuw de Tilburgse plattegrond en is vrij uniek. Het stelsel van kernen en wegen vormde een netwerk: het dorp Tilburg. Vanuit deze oude kernen werd langs de linten gebouwd. De gebieden achter die linten bleven tot in de 19^e en soms zelf tot in de 20^e eeuw onbebouwd.

Wolcentrum

Aan de oude pleinen en de linten stonden boerderijen, arbeiders- en weverswoningen en gebouwen waar nijverheid werd bedreven. De wolproductie begon als nevenverdienste op de boerderij. Het ontwikkelde zich tot een zelfstandige vorm van huisnijverheid in weverswoningen. In de loop van de 18^e eeuw bouwden Leidse fabrikanten speciale fabriekshuizen, waarin de diverse onderdelen van de productie werden gestroomlijnd. Mede daardoor kon Tilburg in de 18^e eeuw uitgroeien tot het wolcentrum van Nederland. De omschakeling van een voornamelijk agrarisch bestaan naar een op nijverheid gebaseerde economie is zeer karakteristiek, ook voor de ontwikkeling van de beroepsbevolking.

Variatie in kernen

Het lokale patroon van woonkernen, wegen en paden maakte met de Korvelseweg, Heuvelstraat en Sint Josephstraat deel uit van een zeer oude route tussen Belgische steden en Den Bosch. Tussen de kernen Kerk (Oude Markt) en Heuvel was in de 18^e eeuw een bescheiden kerkelijk, bestuurlijk en economisch centrum ontstaan. Het dorp Udenhout ontwikkelde zich als boshoevenederzetting aan een geheel ander lint (Groenstraat-Slimstraat), terwijl de dorpen Berkel en Enschoot de kernen vormden van kransakkergebieden in een agrarisch landschap.

Zo oud, maar nog steeds aanwezig

Uit de periode van voor 1800 bestaan niet veel objecten meer, maar ze zijn er nog wel: de kern van de Heikesse toren (15^e eeuw), de Hasseltse kapel en de oude kerktoren in Enschoot (beide 16^e eeuw), de Tongerlose Hoef en thuisweverij Veldhovenring (beide 17^e eeuw), huisjes en Kasteelhoeve aan Hasseltstraat (18^e eeuw). Ook andere historische gebieden zijn in meer of mindere mate nog herkenbaar: Oude Warande, Huize Moerenburg, Rey's hof en De Strijdhoeve. Ouderdom, gaafheid en uniciteit maken van deze oudste structuren en objecten de zichtbare representanten van de Tilburgse geschiedenis.

• 1800-1860: dynamiek in de samenleving

Aan het begin van de 19^e eeuw voltrok zich een aantal bestuurlijke en maatschappelijke ontwikkelingen. Die hadden hun weerslag in structuren en gebouwen. In 1797 was Tilburg gescheiden in een noordelijke (Goirke) en een zuidelijke (Heike) parochie. Udenhout werd in 1801 een zelfstandige gemeente. Berkel-Enschot volgde in 1811. Tilburg kreeg in 1809 stadsrechten. In de loop van de 19^e eeuw werd het oude ruimtelijke patroon doorsneden door twee nieuwe elementen: eerst kwam er een stenen rijksweg van Breda naar Den Bosch. Die liep op aandringen van de Tilburgse ondernemers, dwars door de stad via de Heuvelstraat. Later werd de spoorlijn aangelegd.

Het stempel van het katholicisme

Vanaf de Franse Tijd mochten katholieken hun godsdienst weer publiekelijk beoefenen. Dat leidde in Tilburg tot veel nieuwe parochies, kloosters en congregaties. Deze instellingen beperkten zich niet tot de zielzorg, maar hielden zich ook bezig met onderwijs, zieken- en ouderenzorg en cultuur. Ze deden dat zo intensief dat het katholicisme tot ver in de 20^e eeuw een dominante positie in de samenleving innam. Ook ruimtelijk had dat effect doordat verspreid over de stad allerlei complexen met uiteenlopende functies voor onder meer zorg en onderwijs werden gerealiseerd.

Industrialisatie: rosmolen tot stoommachine

De huisnijverheid was ondertussen meer en meer georganiseerd in wevers- en fabriekshuizen. De mechanisatie had al ingezet met spinmachines, aanvankelijk aangedreven door een rosmolen. De eerste stoommachine in Tilburg kwam in 1827 in de fabriek van Van Dooren te staan. Het werd ook mogelijk lichte machines in verdiepingen te plaatsen. De textielproductie groeide sterk en vond plaats in steeds groter wordende fabriekscomplexen. Door de industrialisatie veranderde een relatief homogene bevolking in een klassensamenleving van arbeiders en goeude burgers en fabrikanten.

Koninklijke sporen

Een opmerkelijk feit in de Tilburgse historie is de bijzondere relatie met koning Willem II en zijn vele bezoeken aan de stad. Hij bouwde onder meer de Lancierskazerne (Sint Josephstraat) en natuurlijk het Paleis-Raadhuis. Enkele bijzondere objecten uit deze periode zijn verder een hele rij wevershuizen aan de Reitse Hoevenstraat, de pastorie aan de Bisschop Zwijsenstraat, de Heikese Dionysiuskerk, de Dionysiuskerk aan de Goirkestraat (vroeg voorbeeld van neogotiek), de Lambertuskerk en het raadhuis in Udenhout. In structuren en objecten is deze periode nog steeds opvallend goed zichtbaar. Ze vormt dan ook een belangrijk onderdeel in het verhaal van Tilburg.

• 1860-1918: de stad groeit

Vanaf circa 1860 vindt de aanleg van de spoorwegen plaats. In diezelfde periode veranderden industrialisatie en katholicisme de samenleving en haar leefomgeving fundamenteel.

Paraplu's, kinderwagens en sigaren

De eerder genoemde noord-zuid-scheiding werd na 1860 versterkt door de aanleg van spoorlijnen naar Breda, Boxtel en 's-Hertogenbosch. De industrialisatie bleef niet beperkt tot de productie van textiel. Eind 19^e eeuw werden tientallen kleine en grote fabrieken opgericht, onder meer voor de productie van paraplu's, kinderwagens, muziekinstrumenten, sigaren, machines en stoomketels.

Geleidelijke verstedelijking

De definitieve transformatie van nijverheid naar industrialisatie had grote invloed op de stadsvorm en woontypologieën voor diverse bevolkingsgroepen. De oude bedrijvigheid vond vooral plaats aan de linten. Door groei, mechanisatie en schaalvergroting werd er geleidelijk aan steeds meer gebouwd op de open gebieden áchter de linten. Maar... men bouwde pas als het ook daadwerkelijk nodig was. Met de industrialisatie voltrok zich een verdergaande verstedelijking, overigens nauwelijks door de overheid gestuurd.

Landschap van schoorstenen en kerktorens

De komst van de stoomtrein leidde tot veel dynamiek. Ten noorden van het spoor verrees het complex van de Centrale Werkplaats van de Staatsspoorwegen. Daarnaast werden op de open plekken in de kernen – maar ook aan en tussen de wegen en paden – nieuwe gebouwen gebouwd. Er ontstond een industrieel, katholiek landschap dat werd gedomineerd door hoge schoorstenen, kerktorens, grote kloosters en fabriekscomplexen.

Van agrarisch gebied tot woongebied

Oudere gebieden veranderden mee door de industrialisatie en de vorming van parochies. Zo kwamen in de Goirkestraat naast fabrieken en kerken ook schoolgebouwen te staan, net zoals woningen voor burgerij en arbeiders. In het Wilhelminapark stonden chique fabrikantenwoningen en direct om de hoek, in de Kuiperstraat, stonden de veel kleinere, aaneengeschakelde arbeiderswoningen. Het gebied rondom de Oude Heikant veranderde langzaam van agrarisch gebied naar woongebied met nieuwe verbindingen. De kern 'De Schans' behield een dorps, agrarisch karakter, net zoals de kom van Enschoot met een aantal boerderijen en een kerk.

Tilburg krijgt een stadskern

Aan de westkant ontwikkelden zich aan de Bredaseweg landgoederen. Dichter bij de stad verrees de watertoren, een voorziening die de nieuwe tijd inluidde. In het gebied tussen de Heuvelstraat en het spoor ontstond een splinternieuw centrum met nieuwe functies, straten en woningen. De stadskern van Tilburg is geboren. Het is inmiddels een Rijksbeschermd stadsgezicht.

Goed-bewaarde monumenten

Enkele bijzondere objecten uit die periode zijn ook: het Mommers-Drögecomplex aan de Goirkestraat (met de zogenoemde hoogbouw en de lage hallen met sheddaken), veel voornamen fabrikantenwoningen aan de hoofdwegen, de kerk op de Heuvel, het Duvelhok (Sint Josephstraat), de synagoge aan de Willem-II-straat en de eerste bouwfase van de NS Werkplaats. In en buiten de stad werden diverse religieuze complexen gebouwd, zoals het klooster aan de Oude Dijk, het Missiehuis aan de Bredaseweg of het klooster Sint-Petrus in Udenhout. In het buitengebied van Berkel-Enschoot stichtten trappisten de Abdij Koningshoeven.

<ul style="list-style-type: none">• 1914-1940: nieuwe huizen, nieuwe wegen

In de 20^e eeuw diende zich een nieuw fenomeen aan: de volkswoningbouw. Op basis van nieuwe wetgeving werkte Tilburg aan een uitbreidingsplan. Invloed en bemoeienis van woningbouwverenigingen en de overheid namen toe.

Ringbanen

Het uitbreidingsplan van ir. Rückert werd in 1918 door de raad goedgekeurd en is essentieel voor het ruimtelijke verhaal van Tilburg. Het plan omvatte uitbreiding en verdichting, en was lange tijd het kader voor de stedelijke ontwikkeling. Ook de infrastructuur kreeg een metamorfose: Rückert introduceerde het ringbanenstelsel (bedoeld als wandelpromenade) en dacht aan planmatige ontwikkeling van de ruimte achter de lintbebouwing. Het was een poging om Tilburg de vorm van een echte stad met singels te geven. In de periode tussen de twee wereldoorlogen werd slechts een deel van dit plan uitgevoerd, tegelijk met de aanleg van de zelfstandige woonwijken. Ook dienstverlenende bedrijvigheid, zorg en onderwijsinstellingen toonden zich meer en meer in het stadsbeeld.

Wijken en buurten

Het Rijke Roomse leven zorgde in deze periode voor veel nieuwe ontwikkelingen en nieuwbouw. Parochie en wijkgedachte kwamen samen in nieuwe wijken met een centrale plaats voor kerken, parochiehuizen en scholen. Daaromheen ontwikkelde zich rationeel opgezette woningbouw in min of meer gesloten, lage bouwblokken met ruime binnengebieden. Zo ontstonden zowel ruimtelijk als maatschappelijk nieuwe buurten met eigen karaktertrekken en herkenbare kernen.

Stadsparken, kanaal en haven

Enkele bijzondere gebieden uit deze periode zijn wijken als Armhoefse Akkers en Zorgvlied. Ook werd een aantal stadsparken aangelegd: het Wandelbos (1920) en Leijpark (1936). De aanleg van het kanaal (1916-1923) en de Piushaven zorgden voor een nieuwe infrastructuur die voor het beeld van dit deel van de stad nog steeds bepalend is.

Nog meer parels uit het verleden

Enkele bijzondere industriële complexen zijn de NS Werkplaats (met uit de jaren '30 daterende bebouwing), het AaBe-complex, de eerste biologische waterzuivering (Moerenburg) en een uniek sluizencomplex (Sluis-III). Ook kwamen er scholen (Ringbaan-Oost), tehuizen (Huize Vincentius in Udenhout) en nieuwe religieuze complexen bij (abdij Koningsoord, diverse kerken en daarbij horende bebouwing zoals aan de Ringbaan-West en het processiepark Peerke Donders). Aan de Bosscheweg en Bredaseweg verschenen nieuwe villa's van architecten als Wijdeveld, Warners en Bedaux. De contouren van een moderne netwerkstad begonnen zich langzaam af te tekenen...

• 1940-1975: periode van doorbraken en vernieuwing

De stadsplanning brak pas echt door na de Tweede Wereldoorlog. Een forse stap in de richting van een moderne stad, een doorbraak eigenlijk, werd in de jaren zestig van de vorige eeuw gezet met de aanleg van de cityring, het hogespoor en de oost-west verbinding tussen het centrum en de universiteitscampus.

Modern stadshart in opbouw

Vanaf die tijd ontstond een modern stadshart. Ten zuiden van de Heuvelstraat verrezen nieuwe gebouwen: schouwburg, bibliotheek, rechtbank, stadhuis en hoogbouw met winkels en appartementen. Met deze gebouwen, het hoofdgebouw van de universiteit en het nieuwe station deden ook de moderne architectuur en stedenbouw definitief hun intrede in Tilburg. Daarbij bleef het katholicisme – zij het niet meer zo dominant – voortleven in de Tilburgse ziekenhuizen, de vele zorgcentra en de onderwijsinstellingen.

Nóg meer winkelhart dan het al was

Moderne stedenbouwkundige planvorming leidde tot grote, geplande woonwijken als 't Zand en De Reit. Vooruitstrevende mensen zoals architect Komter en burgemeester Becht zorgden voor zichtbare veranderingen met een gemoderniseerd centrum dat goed bereikbaar was met de auto. Oude gebouwen en straten maakten plaats voor hoogbouw en nieuwe functies (dienstverlening, openbare en culturele voorzieningen) en voor nieuwe infrastructuur (Schouwburgring, Paleisring). Het gebied tussen station, Oude Markt en Heuvel werd nog meer hét hart van de stad.

Ruim en groen

Ook elders trad vernieuwing in, zoals het (huidige) universiteitsterrein met het Cobbenhagengebouw van architect Jos. Bedaux. Enkele zones langs de Ringbaan-Zuid en Ringbaan-West kregen de voor deze periode kenmerkende stedenbouwkundige structuren: ruim en groen van opzet en georiënteerd op de boulevards van de toekomst. Er kwamen gebouwen in gestapelde vorm. In het oogspringende objecten in het centrumgebied zijn de schouwburg van architect Bijvoet en het station van architect Van der Gaast.

• 1975-2000 ... en verder

Het laatste kwart van de 20^e eeuw stond in het teken van nieuwe grootschalige opgaven (van woonerven tot VINEX-wijken en inbreiding). Ook groeide de aandacht voor duurzaamheid en ecologie, schreed secularisering voort en was er sprake van een noodzakelijke economische omschakeling. Sinds aan de dominantie van textielindustrie en katholicisme in de jaren '60 een einde kwam, vond in Tilburg namelijk een doorbraak plaats naar een moderne, stedelijke samenleving.

Fabrieken verdwenen, sociale woningen verschenen

De teloorgang van de textielindustrie leidde tot een enorm verlies van arbeidsplaatsen. Dit had ook faillissementen, leegstand en sloop van diverse fabriekscomplexen tot gevolg. Hierdoor ontstond achter de linten ruimte voor noodzakelijke sociale woningbouw. Dit leidde stedenbouwkundig tot schaalverkleining in de oude stad: waar ooit op de achterterreinen grootschalige bedrijfscomplexen stonden, verrezen nu fijnmazige weefsels met een mix van grondgebonden en gestapelde woningbouw. In het centrum van de stad werd de modernisering verder doorgevoerd. Er verschenen onder meer grote gebouwen van moderne architecten als Kraaijvanger, Van den Broek en Bakema.

Als een olievlek

Tilburg breidde zich verder uit als een olievlek, vooral naar het westen. Waar Charles de Rey ruim twee eeuwen eerder een landgoed bezat, ontstond een compleet nieuw stadsdeel: De Reeshof. In het centrum deed in de jaren '90 hoogbouw zijn intrede. Interpolis bouwde een dominant hoog kantoorgebouw dat door vorm en functie spraakmakend was. Mede dankzij burgemeester Brokx de eerste fase van het kunstcluster van Jo Coenen tot stand.

Musea en industriecomplexen

Door de ontkerkelijking kwam in deze periode meer en meer religieus erfgoed vrij. Kloosters en kerken krijgen nieuwe functies. Architect Jacq. de Brouwer combineerde de herbestemming van een retraitehuis met de bouw van twee hoge woontorens (Cenakel). Oude industriecomplexen kregen nieuwe bestemmingen (Mommers/Dröge, De Pont, Deprez, AaBe, NS Werkplaats).

Het verhaal is nog lang niet af...

In de toekomst blijft het noodzakelijk om oudere straten, buurten en woningen te moderniseren en te herstructureren. Dit gaat soms gepaard met vernieuwing of sloop, met nieuwe functies, gebouwen, parken en wegen. De transformatie van Tilburgse structuren, gebieden en gebouwen blijft doorgaan. Denk maar aan de verbreding van het kanaal, de Piushaven die een tweede leven krijgt en de NS Werkplaats die onderdeel wordt van het centrum, het vernieuwde station, het nieuwe dorpshart Koningsoord in Berkel-Enschot. Er wordt voortgeborduurd op mooie erfenissen uit het verleden, die daardoor een nieuwe toekomst tegemoet gaan. Het verhaal van Tilburg is dan ook nog niet af.

Het erfgoed dat is bewaard, zag als het ware de historie passeren. Hoe ontwikkelingen zich manifesteerden, hoe Tilburg en de dorpen door de tijd heen veranderden. Veel erfgoed bleef fier overeind en vertelt het verhaal van onze voorgangers, maar heeft ook toekomstwaarde. Dat verhaal zal zich verder ontwikkelen, groeien en veranderen. Het bestaande erfgoed is een ijzersterke fundering om het verhaal met de wereld te delen en te werken aan een mooie toekomst. De monumenten zijn ankers in de tijd, verbindende schakels tussen verleden en toekomst.

5. Bijzondere gebieden op een rij

Tilburg kent meerdere gezichten met eigenzinnige ruimtelijke karakteristieken. In de onderstaande lijst wordt een groot aantal waardevolle gebieden genoemd. De een meer bijzonder of gaaf dan de ander, maar allemaal deel van het grote verhaal. Ze staan ook op de basiskaart.

De verzameling is vooral gestoeld op het Monumenten Inventarisatieproject (MIP) en het onderzoek naar stedenbouw en bouwkunst uit de naoorlogse periode. Veel gebieden ondergaan al dan niet geleidelijk een transformatie, waardoor ze veranderen en nieuwe waarden representeren.

Van vrijwel alle gebieden is een cultuurhistorische verkenning gemaakt. Deze documenten zijn als bijlagen beschikbaar in de meeste bestemmingsplannen. In de cultuurhistorische paragrafen van die plannen wordt een samenvatting gegeven met voorschriften en richtlijnen.

Informatie over het waardevolle bodemarchief is hieronder niet opgenomen.

	Inventarisatie van bijzondere gebieden		
ⁿ ^r	<i>Gebied</i>	<i>Waardevol vanwege bijzondere karakteristieken</i>	<i>status</i>
	Beschermde gebieden		beschermd
¹	Stadskern Tilburg (Binnenstad)	Gave en herkenbare structuur uit de periode 1850-1940 met mengeling van erfgoed in de categorieën religieus, industrieel en woningbouw. Deels aanhakend op de oude lintenstructuur.	rijksbeschermd stadsgezicht
²	Goirkestraat	Gave en herkenbare structuur uit de periode 1830-1930 met mengeling van erfgoed in de categorieën religieus, industrieel en woningbouw. Omvat o.m. de Goirkesse kerk, begraafplaats, Huize Goirke, school en textielcomplex van Mommers/Dröge. Ook Smidspad (niet beschermd) maakt onderdeel uit van deze structuur. De onderliggende, oudere laag is de oude lintenstructuur en deel van de herdgang Goirke.	rijksbeschermd stadsgezicht met Wilhelminapark
³	Wilhelminapark	Gave en herkenbare structuur uit de periode 1830-1930 met mengeling van erfgoed in de categorieën religieus, industrieel en woningbouw. Bijzondere parkaanleg uit 1898 naar ontwerp van L.A. Springer. De onderliggende, oudere laag is de oude lintenstructuur en deel van de herdgang Velthoven.	rijksbeschermd stadsgezicht met Goirkestraat
⁴	Udenhout, Historische Buitenplaats De Strijdhoeve	Gave en herkenbare buitenplaats met landschappelijke en ontginningsaanleg en architectuur uit het midden van de 18 ^e eeuw. Periode 1740-1900. Gelegen aan oudere laag van de oude boshoevenstructuur (Groenstraat).	rijksbeschermde buitenplaats
⁵	Udenhout, kom	Gave en herkenbare structuur uit de late middeleeuwen met bebouwing uit de periode 1840-1930 met een mengeling van erfgoed in de categorieën bestuurlijk, religieus en woningbouw; Met aansluitend het gebied aan het spoor (hoek Kreitenmolenstraat-Stationstraat)	gemeentelijk beschermd dorpsgezicht
⁶	Oude Heikant	Gave en herkenbare structuur uit de periode 1870-1930 met mengeling van erfgoed in de categorieën religieus en woningbouw.	gemeentelijk beschermd stadsgezicht
⁷	Sint Josephstraat	Gave en herkenbare structuur uit de periode 1860-1930 met mengeling van erfgoed in de categorieën industrieel, militair en woningbouw.	gemeentelijk beschermd stadsgezicht
	MIP-gebieden		MIP
⁸	Complex Koningsoord, Berkel-Enschot	Gaaf bewaard abdijcomplex met bijzondere tuin; bebouwing uit periode 1930-1960.	rijksmonument
⁹	Enschot	Zeer karakteristieke dorpskern met agrarische en religieuze bebouwing uit de periode 1880-1910. Maakt deel uit van groter gebied.	waardevol MIP-gebied
¹ ⁰	Boscheweg, Berkel-Enschot	Gaaf en herkenbaar gebied van villa- en woonbebouwing langs historische uitvalsweg; omvat o.m. villa De Lange Akker. Periode 1890-1950.	waardevol MIP-gebied
¹ ¹	Hasseltstraat-Hasseltplein	Zeer oude structuur (driehoekig plein en lint); grotendeels gaaf en herkenbaar lint met bebouwing uit de periode 1780-1930. Typologieën: religieus en wonen. Onderbroken door Hasseltrotonde met het Draaiend Huis (als verbindend element).	waardevol MIP-gebied
¹	Jacob van Oudenhovenstraat	Gaaf bewaarde volkswoningbouw, periode 1920-1930. Deel Groeseind.	waardevol MIP-gebied

2			
1 3	Reitse Hoevenstraat-Bokhamer	Zeer oude structuur met gave en herkenbare lintbebouwing uit de periode 1850-1940. Categorieën religieus, arbeiderswoningbouw, agrarisch en onderwijs. Omvat ook het 17 ^e -eeuwse complex van de Tongerlose Hoeve, weverswoningen en maycretewoningen. Deel van oude lintenstructuur.	waardevol MIP-gebied
1 4	Pieter Postplein	Redelijk gaaf en herkenbaar gebied uit de periode 1920-1940 met volkswoningbouw.	waardevol MIP-gebied
1 5	Theresiaplein	Gaaf en herkenbaar gebied uit de periode 1925-1940 met woningbouw en een voormalig kerkgebouw met pastorie.	waardevol MIP-gebied
1 6	Molenbochtplein	Gaaf en herkenbaar gebied uit de periode 1920-1940 met kleinschalige woningbouw en een voormalig kerkgebouw.	waardevol MIP-gebied
1 7	NS Werkplaats	Gaaf, herkenbaar en uniek industrieel landschap met bebouwing en infrastructuur uit periode 1860-1960. Onderdeel van gebiedsontwikkeling Spoorzone.	waardevol MIP periode; deels gemeentelijk monument
1 8	Armhoefse Akkers	Gave en herkenbare uitbreidingswijk uit de periode 1920-1940, voornamelijk woonbebouwing maar ook voormalig ziekenhuis, Sacramentskerk en Lidwinaklooster.	waardevol MIP-gebied
1 9	Noordhoek	Redelijk gave en herkenbare lint- en woonbebouwing uit de periode 1900-1925 en periode 1850-1940 (Boomstraat e.o.). Categorieën woningbouw en onderwijs.	waardevol MIP-gebieden
2 0	Bredaseweg-Oost / Ringbaan-West	Gave en herkenbare bebouwing langs historische uitvalsweg, periode 1880-1940. Typologieën religieus, utilitair en woningbouw. Omvat ook het complex van de Rooi Harten en de watertoren.	waardevol MIP-gebied
2 1	Bredaseweg-West	Gave en herkenbare bebouwing langs historische uitvalsweg, periode 1880-1940. Typologieën religieus en woningbouw (grotendeels vrijstaande villa's). Omvat ook het complex van het Hoge Veer en de Israëlitische begraafplaats.	waardevol MIP-gebied
2 2	Bisschop Zwijzenstraat (Noordoost)	Gaaf en zeldzaam conglomeraat van monumentale religieuze en woongebouwen uit de periode 1840-1920.	waardevol MIP-gebied
2 3	Sint Anna	Herkenbare woningbouw uit de periode 1900-1925.	waardevol MIP-gebied
2 4	Vondelplein-Rubensplein	Gaaf en herkenbaar gebied uit de periode 1920-1940 met kleinschalige woningbouw en een voormalig kerkgebouw met parochiecomplex.	waardevol MIP-gebied
2 5	Zorgvlied	Gaaf en herkenbaar gebied (villawijk) uit de periode 1925-1940 met voornamelijk woonhuizen; omvat ook het complex Mariëngaarde. Zie verder: naoorlogs plan Villapark.	waardevol MIP-gebied
2 6	Koningshoeven	Gave en herkenbare lintbebouwing van merendeels vrijstaande herenhuizen en villa's langs oude verbindingsweg. Periode 1850-1940. Excl. Kempenbaan. Omvat ook het voormalige klooster van het Cenakel.	waardevol MIP-gebied
2 7	Korvelseweg-Laarstraat	Grotendeels gaaf en herkenbaar lint met bebouwing uit de periode 1860-1930. Alle bebouwingstypologieën, lintstructuur, lintbebouwing, driehoekig middeleeuws plein. Deel van zeer oude verbindingroute richting België.	waardevol MIP-gebied
2 8	Complex Koningshoeven Berkel-Enschot	Gave en herkenbare structuur van abdij met omliggende gronden en brouwerij. Periode 1850-1940. Ook gaaf bewaarde structuur langs verbindingsweg met categorieën religieus, agrarisch en woningbouw.	rijksmonumenten (deels); provinciaal belang
5 5	Besterdplein	Redelijk gaaf en herkenbaar bewaard gebleven woonbuurt en stedenbouwkundig plan uit de periode 1910-1940.	waardevol MIP-gebied
		<i>Naoorlogse 'wederopbouw'- gebieden</i>	<i>Wederopbouw</i>
2 9	Het Zand I & II (plan; deels)	Netwerk van stedelijke hoofdroutes en wijkontsluitingen (1957-58); vijf <i>landmarks</i> als beëindiging van belangrijke zichtassen; Westerpark als groene structuur; groene zoom met middelhoogbouw langs de hoofdroutes.	wederopbouwplan; deels opgenomen; park als groenstructuur
3 0	De Hasselt: Ringbaan-West (plan; noord)	Op/tegen historische lintenstructuur aansluitend naoorlogs, hiërarchisch stratenpatroon (netwerk stedelijke hoofdroutes, Ringbanen en wijkontsluitingen); groenstroken Ringbaan (excl Hasselt-Zand); enkele opvallende complexen en gebouwen (1954-55).	wederopbouwplan; deels opgenomen
3 1	De Reit (plan; deel Universiteit)	Plan groene campus als overgang naar de Oude Warande; gebouwen van Jos. Bedaux zijn architectonisch zeer waardevol; de hoogbouw van de universiteit als belangrijke <i>landmark</i> (1959).	wederopbouwplan; alleen campus opgenomen

3 2	De Berkdijk (plan; deel)	Gave uitbreiding van vooroorlogse villawijk (1955-56); herkenbare naoorlogse hoofdroutes; gevarieerde ruimtelijke opzet met veel groen, voorname woonbebouwing in uiteenlopende stijlen. In rapport: plan De Berkdijk & het Villapark; zie ook waardevol MIP-gebied Zorgvlied.	wederopbouwplan
3 3	Villapark (plan; deel; met BvdMortelplein)	Gave uitbreiding van vooroorlogse villawijk (1955-56); herkenbare naoorlogse hoofdroutes; gevarieerde ruimtelijke opzet met veel groen, voorname woonbebouwing in uiteenlopende stijlen; Burgemeester v.d. Mortelplein als nieuw hart (incl. hoogbouw aan westzijde); heeft kwaliteiten van een stadsgezicht i.c.m. Zorgvlied. In rapport: plan De Berkdijk & het Villapark; zie ook waardevol MIP-gebied Zorgvlied.	wederopbouwplan
3 4	Oerle (plannen a en b)	Herkenbare naoorlogse structuur (1952): groen, open karakter; heldere opzet met scheiding complexmatige eengezins- en etagewoningen; typologisch en stilistisch gevarieerd bebouwingsbeeld.	wederopbouwplan
3 5	De Hoeven (plan Fatima; plan Jeruzalem)	Herkenbare naoorlogse structuren (blokverkeveling; stedelijke hoofdroutes, wijkontsluiting, groenstrook, woon- en werk) (1952-53); parochiecomplexen, scholen, buurtwinkels, portiekflats; gevarieerd bebouwingsbeeld, markante toren. In rapport: De Hoeven / De Haven; De Haven niet opgenomen.	wederopbouwplan; deels opgenomen
3 7	Centrum Zuid	Naoorlogse cityvorming, plannen Komter, Broek & Bakema, Bijvoet, Kraaijvanger etc. Herkenbaar en kenmerkend deel van het verhaal van Tilburg.	waardevolle stedenbouwkundige structuur
		<i>structuren (groen, landschap, infrastructuur)</i>	nadere studie is nodig vanuit disciplines landschap en archeologie
3 8	Udenhout, boshoevennederzetting	Deels gaaf en waardevol (middeleeuws) ontginningpatroon aan Groenstraat en Schoorstraat.	waardevol landschap (deel van groter geheel); provinciaal belang
3 9	Berkel-Enschot, kransakkergebied	Deels herkenbare landschappelijke structuur aan de oostzijde van Berkel. Periode 1200 - 2000; incl. Waalwijkseweg, Heuveltje, Brem.	waardevol landschap (deel van een groter geheel)
4 0	Moerenburg, buitengebied	Oud landschappelijk gebied met beekdal, agrarische bebouwing en industrieel monument. Zowel landschappelijk als archeologisch waardevol.	rijksmonument (deels); provinciaal belang
4 1	Oude Warande	Gaaf bewaard, zeer herkenbaar en uniek sterrenbos uit 1717-1722.	waardevol, aangelegd landschap; Stadsbos
4 2	Wandelbos	Ontwerp van L.A. Springer (1855-1940); wandelpark, 1921-1936; bijzondere groenstructuur, park.	gemeentelijk monument; waardevol park; Stadsbos
4 3	Landgoederenzone	Deels gave en herkenbare strook van villabebouwing aan weerszijden van het westelijke deel van de Bredaseweg. Periode 1850-1940.	waardevol landschap (deel van een groter geheel); Stadsbos
4 4	Oude Dijk, Kloostertuin-Stadspark	Waardevolle bebouwings- en groenstructuur in de stad; verbonden aan geschiedenis van klooster aan de Oude Dijk en landschap; oase in binnenstad.	deels RM; waardevolle tuin
4 5	Leijpark	Waardevolle groenstructuur in de stad; ontwerp van L.A. Springer (1855-1940).	waardevol park
4 6	Noordoost: wegen/padenpatroon met waterlopen	Historisch wegen/padenpatroon; waterlopen. Zowel landschappelijk als archeologisch waardevol.	waardevol landschap (deel van een groter geheel)
4 7	Lijn Den Bosch-Antwerpen	Historisch wegen/padenpatroon. Zowel landschappelijk als archeologisch waardevol (nadere duiding noodzakelijk).	waardevol landschap (deel van een groter geheel)
4 8	Bredaseweg-Boscheweg	Deel van een 19 ^e -eeuwse wegenstructuur; bijzondere bebouwing; zeer herkenbaar.	waardevolle infrastructuur
4 9	Lintenstructuur	Zeer herkenbare oude herdgangenstructuur met (latere) lintbebouwing en driehoekige plaatsen.	waardevolle infrastructuur
5 0	Ringbanenstelsel	Zeer herkenbare aanleg van wegstelsel rondom de stad; oorspronkelijk bedacht door ir. Rückert.	waardevolle infrastructuur
5 1	Kanaal en haven	Wilhelminakanaal en Piushaven; waardevolle en gave structuur, inclusief aantal historische gebouwen, objecten, bruggen, sluisen e.d.	waardevolle infrastructuur
5 2	Spoorwegen	Lijnen naar Breda, Den Bosch, Eindhoven dateren uit 2 ^e helft 19 ^e eeuw. Lijn Turnhout ('Bels lijntje') opgeheven, maar deels herkenbaar.	waardevolle infrastructuur
5 3	Zuidwest, Hulten eo	Restanten van laat-middeleeuwse akkerstructuur behorende bij Hulten; wegen/padenpatroon met waterlopen.	waardevol landschap (deel van een groter geheel)
5 4	Reeshofpark	Niet meer herkenbaar, maar wel deel van het verhaal van Tilburg: oorspronkelijk buitenhuis van Charles Rey de Carle (1731-1802). Het huis met erf heette aanvankelijk Campen Hoeve of Heihoef.	herinnering aan waardevol landschap (deel van een groter geheel)